
LİBERALİZM, DİNDARLIK VE MUHAFAZAKÂRLIK

*Bilal SAMBUR * Süleyman Demirel Üniversitesi*

Giriş

Liberalizm, dindarlık ve muhafazakârlık değişik pozisyonları ifade eden önemli kavramlardır. Ancak bu kavramlar, standart ve değişmez pozisyonları ifade etmediği gibi, saf bir tipi de ifade etmemektedirler. Üç pozisyon da insan ve toplum hayatında değişim ve çoğulculuğun kaçınılmaz olmasına imkân veren durumlardır. Bu üç pozisyon, düzenin kaosa dönüşmesi anlamında tepeden bir değişim ve dönüşümü önermedikleri gibi, değişimi durduran ve statükoyu kalıcı kılan bir tutumu da zorunlu kılmamaktadırlar. Liberal, muhafazakâr ve dindar şeklinde ifade ettiğimiz konular, kendi içlerinde farklılığa ve tartışmaya imkan tanımaktadırlar. Her üç yaklaşım da sanki anlaşmamak konusunda anlaşmış bir şekilde kendi içlerinde çoğulculaşmış ve çeşitlenmişlerdir.

Politik teori açısından dindarlık ve muhafazakârlık farklı anlamlara gelse de Türkiye’de dindarlıkla muhafazakârlık aynı anlamda kullanılmaktadır. Aslında muhafazakârlık dini düşüncenin sonucunda oluşan kültürel, siyasal bir tutumu ifade eder ve temelde dindarlıkla özdeş değildir.

Muhafazakârlık ve liberalizm, başlangıç noktaları birbirinden farklı olmasına rağmen ortak bazı değerleri savunmuşlardır. Aile kurumunun korunması, temel muhafazakâr bir tavırken, ailelerin çocuklarına nasıl bir terbi-

* Doç.,Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

ye vereceklerine, ailelerin iç disiplinine (şiddet durumları hariç) müdahale etmemek liberal bir tavidir. Muhafazakârlık, dinin örgütlendiği bir toplum içinde yaşamayı önemli bir değer sayar. Liberaller ise bireylerin dini bir örgütlenme içinde kendi rızalarına dayalı olması koşuluyla yer almalarını din özgürlüğü olarak değerlendirirler. Bunlar arasındaki benzerlikler azımsanmayacak kadar çoktur. Şimdi liberal, muhafazakâr ve dindar konumları arasındaki ilişkide bunların önemli gördüğüm unsurlarını ifade edelim.

İnsan Onuru: Ortak Değer

İnsan onuru ve özgürlüğünü hem din hem de liberalizm yüceltmektedir. İnsan onuru ve özgürlüğü, devletin ve toplumun insana lutfettiği nimetler değil, insanın doğal olarak sahip olduğu haklardır. Yaşam, özgürlük ve mülkiyet, dindarlık, muhafazakârlık ve liberal düşüncenin değer verdiği bireysel hak ve özgürlüklerdir.

Birey, sivil, çoğulcu ve özgür bir toplumun sınırları içerisinde başka insanlarla bir araya gelebilir, bir topluluk oluşturabilir ve farklı gruplarla beraber rahat, güvenli ve barış içerisinde bir hayat sürebilir. Ancak yapılan tercih ve aynı tercihi yapan diğer bireylerin oluşturduğu topluluk, diğer toplum kesimlerini baskı altına alma ve hükmetme hakkına sahip değildir.

Bireyin kendi bedenine sahip olması anlamına gelen öz-sahiplik (self-ownership), sahip olunan şeyler üzerinde istediği gibi tasarruf etme hakkı anlamına gelen özel mülkiyet ve insan onuru birbiriyle çok yakından ilişkilidirler. İslam dini, hem insan onurunu hem özel mülkiyeti insan hayatının olmazsa olmazı olarak değerlendirmektedir. Sorumluluk ile öz-sahiplik arasında sıkı bir ilişki vardır. İnsanların kendi aldıkları kararlara göre yaşaması, insan onurunun bir gereğidir.

İnsanları inançlarından, dünya görüşlerinden dolayı aşağılamak, şiddete maruz bırakmak da insan onurunu inciten davranışlardır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 1. maddesi ile Alman Temel Yasası (Grundgesetz) 1. maddesi, insan onurunun korunmasını esas almaktadır.

Liberal Düşünce veya Özgürlük

Liberal düşünce, özgürlüğü asıl değer olarak ele almakta ve insanın özgürlüğünün devlet dâhil her türlü baskı ve müdahaleden korunması gerektiğini ortaya koymaktadır. Muhafazakârlık ve dindarlık için özgürlük önemlidir, ancak asli ve öncelikli değer değildir. Liberal düşüncenin vurguladığı merkezilikte özgürlük vurgusuna muhafazakârlıkta ve dindarlıkta rastlamıyoruz. Liberaller, insanın iyi bir doğaya sahip olduğunu kabul ederken muhafazakârlar insanın olumlu özellikleri yanında olumsuz karakter ve özelliklerini de dikkate almaktadırlar. Bireysel özgürlük liberaller için asıl iken, muha-

fazakârlar insan davranışının kontrol ve sınırlanmasına vurgu yaparlar. Dindar insan, davranışına günah ve sapkınlığı önleme adına sınırlamalar getirirken muhafazakârlar sosyal kaosu önlemek için bazı sınırlamaların getirilmesi gerektiğini düşünürler.

Dindarlık anlamında muhafazakârlıkla liberalizm birbirlerine zorunlu olarak karşıt konumlar değildirler. İnsanların dindar olma ve dindarca yaşama hakları vardır. Ancak bazıları da dinden bağımsız bir hayat yaşamak isterler. Toplumda bunların varlık nedenleri ve varolma talepleri birbirinden daha değerlidir denilemez. Her ikisi de müdahale görmeden yaşama hakkına sahiptir. Dindarlık olarak muhafazakârlık bir yaşam biçimiyken liberalizm, farklı yaşam biçimlerinin bir arada bulunabileceğini ve bunun özgür toplumun gereği olduğunu düşünür. Bu anlamda liberalizm, muhafazakârlığın alternatifi değildir. Ancak liberal düşünce, belli bir güç grubunun diğerleri üzerinde kuracağı muhtemel baskılara karşı bir alternatiftir.

Liberal Düşünce Din mi?

Liberalizm, din olma iddiasında bulunmamasına rağmen, liberalizm ve din arasında bir gerilim ve çatışma kurgulanmak istenmektedir. Modern dünyayı bilim ve liberalizm, din ve muhafazakârlık şeklinde iki savaşılan kamp şeklinde kurgulamak isteyenler bulunmaktadır. Liberal, 'seküler' olarak okunurken muhafazakâr 'dindar' olarak okunmaktadır. Bu özdeşleştirme sağlıklı değildir. Bu özdeşleştirme mutlak değildir.

Liberalizmin ateist ve din karşıtı olduğunu düşünen bazı İslamistler, liberal düşünceye karşı büyük bir cihat seferberliği başlatmaya çalışmaktadır. Bilim ve liberalizm, din ve maneviyat karşıtı görülürken, din ve muhafazakârlık, insan ruhunun bütün erdemlerini taşıyan yüce olgular olarak değerlendirilmektedir. Liberal düşünce, dine karşı scientizmin yani bilimperestliğin müttefiki değildir. Bilimin ve aklın mütevazî olması gerektiğini liberal düşünce vurgularken dine de makul sınırlar içerisinde olması gerektiğini söyler. Liberal düşünce, hayatın sadece dinden ibaret olmadığını, dinle beraber sanat, edebiyat, müzik, ahlak, bilim, felsefe, mitoloji ve folklor gibi her türlü insani faaliyete ihtiyacımız olduğunu söylemektedir. Dinin insan için yeterli olduğunu savunanlar kadar bilimin ve aklın tek başına insan için yeterli olduğunu söyleyenler de yanılmaktadır. Dini topluma hâkim kılmak isteyen muhafazakâr bir politikaya da liberal düşünce karşıdır.

İnsanın dış baskılardan ve zorbalıklardan maksimum düzeyde bağımsız olarak kendisi için uygun ve iyi gördüğü yaşam tarzını seçmesi gerektiğini savunan liberal düşünce, bir din değildir. İnsan hayatını belirli kutsal referanslar çerçevesinde anlamlandırmaya çalışan dinlerin öne sürdüğü iddiaları,

liberal düşünce savunmamaktadır. Liberal düşünce, din gibi hiçbir kişiye, kuruma veya geleneğe kutsallık ve mükemmellik atfetmemektedir. Ancak liberal düşünce, insanların kutsal saydığı değerlere saygıda da kusur etmemektedir. Liberal düşünce, dine değil, bir dine inanmanın başkaları için zulüm haline getirilmesine karşıdır.

Liberal düşüncede seçilmiş veya lanetlenmiş hiçbir toplum yoktur. Liberal düşünce, insanlığı Şeytan'ı veya Doğru'yu takip edenler olarak sınıflamaz. İnananlar, inanmayanlarla bitmez bir savaş içinde de değildirler. Dinler ise bu ayrımları yapabilirler. Liberal düşünce bu ayrımları yapmak yerine bütün insanların din, cinsiyet ve ırk gibi farklılıklarına bakmaksızın hepsinin hak ve özgürlük sahibi onurlu varlıklar olduğunu kabul etmektedir. Liberal düşünce insanlar arası ayırım yapmamaktadır. İnsan davranışlarında limit başkasına zarar vermemektir.

Liberal düşünce, hiçbir kişiyi veya kurumu Tanrı'nın korumasında veya müdahalesine açık olarak düşünmemektedir. İnsan, rasyonel ve duygusal yetenekleriyle, kendi manevi, ahlaki ve dini inançlarını, değerlerini ve kurumlarını oluşturabilir, geliştirebilir ve seçebilir. Liberal düşünce, insanın manevi ve ahlaki dünyasını bireysel ve toplumsal düzeyde inşa edecek bir otorite veya kurum ihdas etmemektedir. Liberal düşünce, dini ortadan kaldırmak isteyen veya dinin yerine geçmek isteyen seküler bir din değildir. Liberal düşünce, farklı değer ve inanç tercihlerinde bulunan bireylerin oluşturduğu bir toplumun çoğulcu yapısını koruyarak barış içerisinde bir arada yaşamasının imkânlarını araştıran siyasi bir yaklaşım biçimidir. Liberal düşünce, bütün farklılıkların ortadan kalktığı yeni bir yeryüzü cenneti vadetmemektedir. Farklılıkların hem sorunun kaynağı hem de çözümü olduğunu liberal düşünce kabul etmektedir.

Liberalizm, Birey, Tanrı

Liberal düşüncenin Tanrı'yı Nietzsche gibi öldürüp yerine bireyi geçirmek gibi bir amacı yoktur. Liberal anlayıştaki birey, Tanrı olmak isteyen birey değildir. Liberal birey, kendisi için uygun ve iyi olan yaşam tarzını seçmek istemektedir. Liberal düşünce, insanın manevi veya aşkın ihtiyaçlarını tatmin etme iddiasında değildir. Bireylerin manevi ve aşkın ihtiyaçlarını karşılayan farklı din ve inançları seçmelerini onların hakkı olarak görür. Liberal düşünce, tek doğru hayat tarzı veya inanç dayatmasında bulunmaz. Birey, varolan seçenekler veya kendisinin ihdas edebileceği yeni bir seçenek üzerinde doğru olarak gördüğü bir tercihte bulunabilir. Tercihlerin ve seçimlerin çokluğu ve çeşitliliği liberal açıdan vazgeçilmezdir. Temel amaç bireyin kendisi için uygun gördüğü iyi yaşam anlayışını ve tarzını seçmesi ve yaşamasıdır. Liberal düşünce, bireyin seçme ve tercih hakkını çoğulcu ve özgürlükçü bir şekilde

savunurken, din aynı şekilde bireyin tercih ve seçim hakkını önemsemeyebilir ve sınırlandırabilir.

Asıl olan herkesin kendisi için uygun ve iyi yaşam tarzını ve değerler sistemini özgürce seçmesidir. Bu seçimde doğruluk-yanlışlık, günah-sevap gibi bir kriter dayatılmamaktadır. Bireyin arzu, idealleri, amaçları ve bilgisi bu seçimi belirlemektedir. Seçilen hiçbir yaşam tarzı diğerinden üstün değildir. Dini veya din dışı bütün yaşam tarzları, onu seçenler için anlamlıdır ve değerlidir. Yaşam tarzlarının bizzat kendilerinin doğruluk veya yanlışlığından ziyade liberaller bireye değer ve önem vermektedirler. Bireyin özgürlüğü, bir dini inanç veya değer doğruluk yada yanlışlığından önce gelmektedir. Korunması gereken birey ve özgürlüğüdür, yaşam tarzları ve inançlar değildir. Liberalizm, dinin ve muhafazakârlığın aksine bireye nasıl bir doğru ve iyi hayat anlayışına sahip olması gerektiğini söylemez. Ama din ve muhafazakârlık iyi hayatın nasıl olması gerektiğini söyleyebilirler.

Liberaller Dine Değil, Din Özgürlüğüne Vurgu Yaparlar.

Liberaller, bireyin hakları üzerinde yoğunlaşırlar. Bu bağlamda dinden çok bireysel bir özgürlük alanı olarak liberaller din ve vicdan özgürlüğü üzerine titrerler. Bireyler, dinleri kendileri okuma, anlama, eleştirme, reddetme ve yorumlama hakkına ve özgürlüğüne sahiptirler. Bireyler, dışarıdan bir dini otoritenin, kurumun, kilisenin veya papalığın kendileri için dini yorumlama ve anlama ihtiyacında değildirler. Bireyler, dini kendileri yorumlayabilecekleri gibi, başka yorumları ve anlayış tarzlarını da kendileri için tercih edebilirler. Birey, Tanrı'yla olan ilişkisini belirleme hakkına sahip olduğu gibi, kendi hayatında din ve kutsal olarak nitelenebilecek herhangi bir yolu da seçme veya seçmeme hakkına da sahiptir. Bireyin özgürce kendisine uygun olarak gördüğü dini veya din dışı yaşam tarzını seçebilmesi için din adına veya başka otoriteler adına kendisine uygulanacak baskılardan korunması gerekmektedir. Bireyi devlet dâhil başka otoritelerin baskısından ve müdahalesinden korumak için devlet ve dinin birbirinden ayrılması ve devletin inanç ve değer konularında tarafsız olması gerektiği düşüncesini liberaller savunmaktadır.

Din Devlet mi?

Liberal düşünce, devletin dinden arınmasını amaçlamasına rağmen hiçbir zaman dini ikame etme iddiasında bulunmamıştır. Liberal düşünce, ezeli ve ebedi hakikatler vazetmemektedir. Devlet-din ayrılığı gerekli olduğu gibi, liberalizm-din ayrılığı da vazgeçilmezdir. Liberalizm din değildir, ama bütün dinlerin bir toplumda birbirine hükmetmeden bir arada yaşamalarını öngören bir sistemdir.

Liberalizm din olmadığı gibi din de devlet değildir. Dinin temel görevi insana yol göstermek ve klavuz olmaktır. Başka bir ifade ile dinin görevi yönetmek değil, yol göstermektir.

Dinin devlet olma iddiasıyla devleti kontrol ve yönetmek istemesi, özgürlük ve çoğulculukla bağdaşmamaktadır. Liberalizm, din olmadığı gibi, din de devlet değildir.

Dinden Özgürleşme, Çıkış Hakkı (irtidat) ve Dini Eleştirme

İnsanların yapmış olduğu manevi veya seküler tercihlerin hiçbirini liberal düşünce küçümsemez. Önemli olan bireydir. Birey için anlamlı ve değerli oldukları için seküler veya dini tercihlerin hepsi değerlidir ve anlamlıdır. Dini bir tercih, seküler olana üstün görülmediği gibi tersi de düşünülmemektedir. Her tercih ve seçim, onu seçen için anlamlıdır, değerlidir ve önemlidir.

Liberal düşünce, bireyi herkesten ve her şeyden büyük olduğu düşünülen din, millet, grup, sınıf ve ırk gibi büyük kolektif entitelerin parçası olmaya mahkûm etmemektedir. Asıl olan, büyük olduğu iddia edilen kolektiviteler değil, bireydir. Din dâhil her türlü değer, inanç ideoloji, gelenek ve kültür karşısında nasıl tavır takınılması gerektiğini belirleyecek olan bireyin kendisidir. Bizden büyük olduğu düşünülen hiçbir kolektif entiteyi sevmek veya ona sadık olmak zorunda değiliz. Birey, din dâhil her türlü kolektif bağlılıktan istediği zaman ayrılma hakkına sahiptir.

Liberal düşünce, insanı hiçbir düşünce ve geleneği koruma ve devam ettirme zorunda bırakmamaktadır. Bireyin kendini onlardan özgürleştirmesine imkân vermektedir. Din değiştirme, muhafazakâr açıdan olumlu karşılanmamaktadır, ama liberal düşünce bireyin kendini dinden özgürleştirmesini bir hak ve özgürlük olarak kabul etmektedir.

İslam bir din, muhafazakârlık ve liberalizm ise birer ideolojidir. Türkiye’de bu kavramların bu şekilde algılanmadığı görülmektedir. İslam çoğu zaman bir ideoloji olarak anlaşılırken, muhafazakârlık ise bir ideoloji olarak değil, dindarlıkla özdeşleştirilmektedir. Dindarlık ve muhafazakârlığın özdeşleştirilmesi ülkemizde çok önemli sorunlara yol açmaktadır. Türkiye’de muhafazakârların temel sorunu, devletin dini kontrol etmek amacıyla ihdas ettiği kurumlara dindarca değil ama “muhafazakâr” bir şekilde sahip çıkmasıdır. Türkiye’de muhafazakârlık dindarlık olarak anlaşılmaktadır. Fakat bu tutumun, dindarlıktan değil dindarca olmayan bir muhafazakârlıktan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Bu farklı algılayışların dışında üçüyle ilgili şunları söyleyebiliriz. Her üçü de birey ve toplum hayatına dair fikirler ortaya koyarlar. Dinlerin kutsallık ve aşkınlık iddiaları onları eleştiri dışı bırakmaz. Liberal ve muhafazakâr fikirler

eleştirildiği gibi dini değer, inanç ve pratikler de eleştiri kapsamındadır. Dinlerin eleştiriye açık olmaları lazımdır. İnsanlar birbirlerinin inançlarını benimsemek zorunda değildirler. İnsanlar, başka inançları eleştirme, sorgulama hatta espri konusu yapma hakkına sahiptirler. Ama insanların birbirlerine saygılı olması lazımdır. İnsanlar saygıyı hak etmektedirler. Ancak insana saygı, inançlar ve ideolojilere saygıyı zorunlu kılmamaktadır.

Muhafazakârlık, sosyal düzensizliğe engel olacağı düşünülen kurum, gelenek ve değerlere önem vermektedir. Kademeli bir değişimi savunmaktadır. Bu bağlamda din değerlidir ve önemlidir. Muhafazakârlar statik bir insan görüşüne sahipken liberaller değişken ve dinamik bir insan görmektedirler. Liberaller, din dâhil her türlü kurum, değer ve inancı değiştirebilecek bir insan düşünürler. Liberallerin iyimser ve pozitif olarak nitelenebilecek insan görüşleri, insana, yeteneklerine ve kapasitesine güvenmektedir. Liberaller için dokunulmaz, değiştirilmez, sorgulanmaz herhangi bir gelenek, kurum veya değer yoktur. Hayatta eskinin ve statükonun yerini her an yenilerinin alabilecek olmasını liberaller bir imkân olarak değerlendirirler.

Bireyler, hayatlarında istedikleri iyi hayat tarzını seçme özgürlüğüne sahip oldukları gibi ekonomik hayatta da kendi kişisel çıkarlarına uygun gördükleri ekonomik tercihlerde ve aktivitelerde bulunma özgürlüğüne sahiptirler. Piyasa ekonomi konusunda muhafazakârlıkla liberalizm arasında tarihsel bir uyuma vardır. Muhafazakârlar sürekli piyasa ekonomisinin taşıyıcısı olmuştur. Hileye dayanmayan serbest ticaret, liberalizmin de temel ilkesidir. Devletin sosyal adalet mitini gerçekleştirmek için ekonomik zenginliğe el koymasına ve dağıtmasına liberal düşünce, izin vermemektedir. Devletin sosyal adaleti sağlama yerine bireylerin din ve inançları gereği gönüllü bir şekilde birbirlerine yardım etmelerinin önünün açılmasını liberal düşünce savunmaktadır.

Din, Baskı ve Özgürlük

Liberaller insanın sürekli oluş ve gelişim halinde olduğunu, insani anlayış ve moral değerlerinin sürekli olarak geliştiğini savunurlar. İnsan, hayatta kendi kararlarını verme kapasitesine sahiptir ve insana özgü özgür bir tercih ve pratik alanı olmalıdır. Liberaller, bireye ait bir tercih ve aksiyon alanını savunduklarından dolayı gücü elinde bulunduran otoritelerin kötü kullanımına karşı onun sınırlanması gerektiği konusunda ısrarcıdır. Muhafazakârlık, liberallerin aksine sosyal düzen ve gelenek gerektirdiğinde bireyin yaşam alanına bazı sınırlamalar getirme eğilimindedir. Muhafazakârlar ve dindarlar, baskıcı nitelikte olsa bile geleneksel değerlerin korunup uygulanmasını savunabilirler. Baskıcı ve bireysel hak ve özgürlükleri ihlal eden uygulamaları liberalizm kabul etmemektedir.

Muhafazakârlar, kurumsal dini yüceltirken liberaller bireysel dindarlığa vurgu yaparlar. Burkeçu anlamda muhafazakârlık, kurumsal dine yakın durmaktadır. Muhafazakârlıkta din kurum olarak ele alınmakta, dindarlık olarak ele alınmamaktadır. Bireyin maksimum düzeyde dış baskı ve müdahalelerle karşılaşmadan kendi özgür tercihleriyle meydana getirdiği birinci el dindarlığa liberalizm daha yakın durmaktadır. Liberal düşünce, bireyin özgürce maneviyatını ve dindarlığını inşa etme hakkına ve özgürlüğüne sahip olmasını savunmaktadır.

Liberal düşünce, bireyin otantik bir dindarlığa ve maneviyatı tecrübe etmesi için devlet dâhil bütün dış otoritelerin dinden elini çekmesini ister. Liberal düşünce, din ve devletin biririnden ayrılmasını, hiçbir manevi veya dini inancın kamu politikası haline getirilmemesini, devletin hiçbir iyi hayat anlayışı lehine veya aleyhine tutum takınmamasını gerektirir. Liberal düşünce, dini engellemediği gibi onu empoze de etmemektedir.

Liberal Dindar ve Teolojik Liberalizm

Liberal dindar başkalarının kendi inanç ve değerlerini seçmelerine ve yaşamalarını kabul eden ve kendi inancını devlet ve güç aracılığıyla empoze etmeyen kişiye işaret eder. Dindar kelimesini niteleyen liberal kavramının anlamı budur. Dindar liberal için asıl olan teoloji değil, çoğulculuk ve özgürlüktür. Onun için başkasıyla bir arada nasıl yaşanacağı temel problemdir.

Bu anlamda liberal olan dindarın teolojik anlamda liberal olmasına gerek yoktur. Liberal bir dindar teolojik açıdan muhafazakâr olabilir. Herkesin kendine uygun inanç ve dini seçmesini kabul eden dindar bir liberal, literal ve geleneksel bir din anlayışına sahip olabilir. Liberal dindar bir birey olmakla liberal bir teolojiye sahip olmak ayrı şey değildir. Liberal dindar birey ile teolojik liberalizm birbirinden ayırt edilmelidir..

Teolojik liberalizm, dini anlayışın zaman, yer, kişi ve konteks tarafından etkilendiğini ve şekillendiğini ve yeni dini anlayışların gelişebileceğini savunmaktadır. Teolojik liberalizm, dini ilkelere literal gerçeklikler olarak değil dini, manevi ve metafizik gerçekliğin ilham kaynakları olarak bakar. İnsan akli ve tecrübesi, dinin anlaşılmasında ve yorumlanmasında asli kaynaklardır. Dindarlık bir inanca, dogmaya veya kutsala kendini teslim etme anlamında değildir. Din bireysel bir kendini arayış sürecidir, bireyin insanlık ve kutsallık hakkında, bireyin ötekiyle, dünyayla ve kutsalla yeni yolları ve ilişkileri keşfetme çabasıdır.

Dindarlık Muhafazakârlaştırıyor mu?

Dünyada artan bir dindarlık ve muhafazakârlığın varolduğu tahmin edilmektedir. Dindarlığın artmasının politik ve sosyal hayatta muhafazakârlı-

ğı güçlendirdiği iddia edilmektedir. Bu argümanın doğruluğu kendinden menkuldür. Bu tartışmalıdır. Dindarlığın artması zorunlu bir şekilde politikada muhafazakârlığı arttırmamaktadır. Dindarlık, liberalleşmeye katkı da sunabilir. Din, dominant politik söylem biçimi haline geldiği zaman liberal politikalarda kendilerini dini terimlerle ifade edebilirler. Bugün liberal söylem baskın olduğu için muhafazakâr dindarlar kendilerini liberal terimlerle ifade etmektedirler. Dindarlık, muhafazakârlık ve liberallik nitelikleri, sosyal tutumlardan soyutlanamaz. Dindar insanların politikası teolojiden ziyade politik aktörler tarafından belirlenmektedir. Dini nedenlerden ziyade sosyal şartlar belirleyici olmaktadır.

Sonuç

Dindarlık, muhafazakârlık ve liberalizm bizim aklımız ve duygularımızla doğrudan ilgilidirler. Genellikle dindarlık duyguyla, muhafazakârlık tecrübeyle, liberallik akılla ilişkilendirilmektedir. Kalbi ve akli olan birisinin liberal ve dindar olmaya direnemeyeceği gibi, tecrübeden yararlanmak isteyen birisi de belirli ölçülerde muhafazakâr olmaktan kaçınmaz. Hayatımızın farklı boyutlarını ilgilendiren liberal, muhafazakâr ve dindarlığımız arasında çatışma yerine bir diyaloga, ilgiye, ilişkiye ihtiyaç vardır. Duygu, tecrübe ve akıl üçlemesi liberalizm, dindarlık ve muhafazakârlık üçlemesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de muhafazarların temel sorunu, devletin dini kontrol etmek amacıyla ihdas ettiği kurumlara dindarca değil ama “muhafazakâr” bir şekilde sahip çıkmasıdır. Türkiye’de muhafazakârlık dindarlık olarak anlaşılır. Fakat bu tutum, dindarlıktan değil dindarca olmayan bir muhafazakârlıktan kaynaklanır.